

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Παρατηρήσεις εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα

(14ο τεύχος)

Στὸ 14ο τεύχος τῶν *Παρατηρήσεων εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα* σχολιάζεται τὸ ψηφίσμα IG II² 179.

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν 9' μὲ ἔντονα (μαῦρα) στοιχεῖα δηλώνουν τοὺς σχολιαζομένους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς.

Κατὰ τὴν κρατοῦσα γνώμη τῆς ἔρευνας τὸ ψηφίσμα IG II² 179 εἶναι συνθήκη περὶ *συμβόλων* μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ναξίων. Εἶναι χαραγμένο σὲ στήλη λευκοῦ μαρμάρου, τῆς ὁποίας σώζονται τρία θραύσματα *a*, *b*, *c* μὴ συναρμοζόμενα. Τὰ *a*, *b* συνέδεσε τὸ 1898 ὁ Wilhelm (*ÖJh*)· ἀργότερα προσέθεσε καὶ τὸ *c* (προφορικῶς εἰς Kirchner).

Τὰ *a* καὶ *b* εἶναι πανταχόθεν ἑλλιπῆ πλήν τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἐν μέρει καὶ τῆς ὀπισθίας, τὸ *c* πανταχόθεν ἑλλιπές. (Εἰκ. 1-3).

Θρ. *a* ὕψ. (σωζ.) 0,22 μ., πλ. (σωζ.) 0,275 μ., πᾶχ. (ἀκέρ.) 0,13 μ.· *b* ὕψ. (σωζ.) 0,45 μ., πλ. (σωζ.) 0,10 μ., πᾶχ. (ἀκέρ.) 0,12 μ.· *c* ὕψ. (σωζ.) 0,215 μ., πλ. (σωζ.) 0,15 μ., πᾶχ. (σωζ.) 0,085 μ.

Ὑψ. γραμμ. 0,004-0,0045 μ.· στοιχηδὸν ὀριζ. 0,0077-8, καθ. 0,0075-6.

Τὸ θρ. *a* βρέθηκε στὴν νότιο κλιτῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ *b* μεταξὺ τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἡρωδείου καὶ τὸ *c* στὴν Ἀκρόπολη μεταξὺ τῶν Προπυλαίων καὶ τῆς βάσεως τῆς Ἀθηνᾶς Προμάχου. Φυλάσσονται στὸ Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο· *a* (EM 7014 [Ἀρχ. Ἐτ. Λ(ίθ.) 3175]), *b* (EM 7121), *c* (EM 7204 [παλαιὸς ἀρ. Ἀκροπ. 1157]).

Ἐκδ. *a* Σ. Α. Κουμανούδης, *Ἀθηναίων 7* (1878) 95, ἀρ. 7· IG II 5, 88d· *b* IG II Add. 138b· *c* Κ. Σ. Πιττάκης, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1853, 953, ἀρ. 1606; A. R. Rangabé, *Antiquités Helléniques II*, Athènes 1855, 516; IG II 205· *a*, *b*, *c* IG II² 179 (μόνον τὸ θρ. *a* Bengtson, *StV* II 321) (SEG 21, 260).

Προβλ. R. Sonne, *De arbitris externis*, Göttingen 1888, 73 not. 46· E. Szanto, *AM* 16 (1891) 42-45· A. Wilhelm, *ÖJh* 1898, 46 (= *Kl. Schriften* II 3,182)· F. W. Marshall, *The Second Athenian Confederacy*, Cambridge 1905, 46 σημ. 5, 60· A. Wilhelm, *Abh. Ak. Berlin* 1939, ἀρ. 22, σελ. 7 (= *Kl. Schriften* I 3, 19)· S. Accame, *La lega ateniese del secolo IV a. C.*, Roma 1941, 81-85· M. Feyel, *Rev. Phil.* 19 (1945) 152-156· Ph. Gauthier, *Symbola*, Nancy 1972, 168, 331· W. Ziegler, *Symbolai und Asyilia* (Diss.), Bonn 1975, 52-61· S. Cataldi, *ASNP* 9 (1979) 6-12 (SEG 29, 89)· J. Cargill, *The Second Athenian League*, Berkeley – Los Angeles 1981, 37-38, 94, 137· M. B. Walbank, *Hesperia* 55 (1986) 349-353· M. Dreher, *Hegemon und Symmachoi*, Berlin 1995, 137-138 (SEG 46, 119)· J. Buckler, *Aegean Greece in the Fourth Century B.C.*, Leiden 2003, 247-249. Τὰ θρ. *a* καὶ *b* ἀπέγραψε ὁ Koehler, τὸ *c* οἱ Velsen καὶ Koehler. Τὸ κείμενο δίδεται ἔξ αὐτοψίας.

Εὐχαριστῶ τὴν Γεωργία Μαλούχου, διότι ἐδιάβασε τὸ κείμενό μου καὶ μὲ προφύλαξε ἀπὸ σφάλματα καὶ γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ φροντίδα· τὸν Νάσο Θέμο, διευθυντὴ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, καὶ τὶς ἐπιμελήτριες Ἑλενα Ζαββοῦ καὶ Εἰρήνη Χωρέμη, διότι, ὅπως πάντοτε, διευκόλυναν τὴν ἐργασία μου.

	-----	
a	[. . . . . 15 . . . . .]Α[.]Ο/[. . . 6 . . .]Ω/[- - - -]	στοιχ.
	[. . . . 9 . . . . . Ἀθην]αίων, περιῖ δὲ τῶν ἰ[δίων - - - - -]	
	[. . . . 8 . . . . . δήμο]υ τοῦ Ἀθηναίων πενψ[α - - - - -]	
	[. . . . . 11 . . . . .] αἰτήσῃται, τούτους δὲ [- - - - -]	
5	[. . . . 8 . . . . . το]ῦ παρεληλυθότος χρόνο[υ - - - - -]	
	[. . . . 8 . . . . .]ς διαλλάσσοντας, ὅπόσα δ' ἄ[ν - - - - -]	
	[. . . 7 . . . . .] Ἀπόλλωνος κατὰ τοὺς νόμους [- - - - -]	
	[κατὰ τὸ]ν διαιτητικὸν νόμον· ἔαν μὲν ο[- - - - -]	
	[δικασ]τήριον τὸ ἐν Νάξωι, τὰ δὲ προσαγο[- - - - -]	
10	[. . .]νται τὰ ἐκ τοῦ νόμου, τὸς δὲ θεσμοθέτας [- - - - -]	
	[. κα]τὰ τὸν νόμον· ἔαν δὲ μὴ συμφέρωνται [- - - - -]	
	[. .] τὸ δικαστήριον τὸ Ἀθήνησι, τὰ δὲ προ[σαγο - - - -]	
	[. ἔ]αν ἦσσηθῆι· μισθὸν δὲ τοῖς δικασταῖ[ς - - - - -]	
	[. .]ν, ἐν δὲ τῇ ἐκκλήτῳ παρέχειν Ναξι[ο[υ]ς - - - - -]	
15	[. . λ]ανβάνοντας τὰ τε πρυτανεῖα καὶ τα[- - - - -]	
	[. . ἔ]νάγειν δὲ τὰς τε ἐφεσίμους δίκας κ[αί - - - - -]	
	[. ἔσ]τιν τοὺς θεσμοθέτας εἰς τὸν χρ[όνον - - - - -]	
	[. . .]ι, ὅπόσα δὲ ἐν τῇ διαφορᾷ [- - - - -]	
	[. . . 8 . . . . .]ν ὅπόσα μὲν ἂν ἀπο[- - - - -]	
20	[. . . 5 . . . . . ἀνα]λώσας καὶ λογ[- - - - -]	
	[. . . . 8 . . . . .]ες πληγαὶ ἢ [- - - - -]	
	[. . . 6 . . . . . ἀν]άκεινται [- - - - -]	
	[. . . . . 11 . . . . .]Γ [- - - - -]	
	-----	
b	[. . . 6 . . . .]ασο[- - - - -]	
	[. . . 5 . . . .]ες Ναξ[- - - - -]	
	[. .]ν τῶι ἄ[ρ]χον[τι - - - - -]	
	[τ]είχισμ[α] του[- - - - -]	
5	ι τὰ ἄλλα τὰ πρ[- - - - - τοῦ δήμ]-	
	[ο]υ τοῦ Ἀθηναί[ων - - - - -]	
	ντες καὶ ὁμον[ο - - - - - Ἀθ]-	
	ηναίων εἰς το[- - - - - Ἀθ]-	
	ηναίων καὶ τω[- - - - -]	
10	ους πρὸς ἀλλήλ[ους - - - - -]	
	[. .]ας οἰκεῖν το[- - - - -]	
	[. . .]ων πέντε κα[ί - - - - -]	
	[. . .]τα χρηματ[- - - - -]	
	[. . . 6 . . . .]ους ν[- - - - -]	

-----
c [- - - - - . . . . . 9 . . . . .]φρ[- - - - -]
 [- - - - -]Δι[. . 4 . .]ΟΣΗΛΘΕ[- - - - -]
 [- - - - -]αίοις καὶ τοῖς [- - - - -]
 [- - - τὰς διαλλ]αγὰς καὶ τὰς ἐκε[- - - - -]
 5 [- - - - -]λελειμένοις μ[- - - - -]
 [- - - - -]α ἔαν μὴ παραδιδ[ω - - - - -]
 [- - - - -].ι κατεγνώσθαι ὑπ[- - - - -]
 [- - - - -]γωγίμους εἶναι [- - - - -]
 [- - - - -]ς Θηραίοις κύρια [- - - - -]
 10 [- - - - -]ρους τέτταρας θ[- - - - -]
 [- - - - -]ς εἰς Θήραν ἀφικ[- - - - -]
 [- - - - -]ψόμενον. ἔαν δὲ ζ[- - - - -]
 [- - - - -]ιον αὐτὸν εἶνα[ι - - - - -]

vacat 0,11

App. crit.

Lineis subductis litteras frr. a et c quae perierunt indicavimus. || Suppl. Koehler. fr. *a* initia vv. 3, 5, 8 ([τὸ]ν), 9, 11-17, 20, fines vv. 3, 5, 6, 14, 16 Koumanoudes; *b* 3 Matthaiou post Koe. || *c* 4 init. Rangabé || *a* 7 in. [τοῦ] Koum. || 8 fin. ο[ί] Koum. || 10 init. [τέτα]κται Koe., [τέτα]κται Kirch., [- -]κται vel [- -]σται. Matth. || 13/14 [παρέχειν τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίω]ν Koum. || 15 fin. τ[ὰ ἐπιδέκατα] Wilhelm || 22 [ἀν]άκειντ[αι] Koe. || *b* 4 fin. τοῦ Koe. || 7 ὄμον[οοῦντες] vel ὄμον[οήσαντες] Koe., [ὄρκους ἢ μὴν μὴ μνησικακήσειν ὁμόσα]ντες καὶ ὄμον[οοῦντες πολιτεύσεσθαι] Matth., vide comm. || 8 fin. [τῶι δῆμωι τῶι] Koe. || 9 τῶ[ι δῆμωι τῶι] Koe. || *c* 2 init. Δι[.4.]ος ἦλθε vel δι[.πρ]οσηλθε Koe., Δι[ότιμ]ος Matth., vide comm. || 4 fin. ἐκε[χειρίας?] Koe., ἐκε[ῖ] vel ἐκε[ίνων] Matth. || 5 [κατα]λελειμένοις Pitt., [ἐγκατα]λελειμένοις Matth. coll. *Syll.*³ 283.14 || 9 [τοῖ]ς Koe. || 10 [χοί]ρους τέτταρας θ[ύειν] vel θ[ῦσαι] Koe. || 11 ἀφικ[νουμένο.ς] vel ἀφικ[ομένο.ς] Koe.

Σχόλια

a 14 τῆι ἐκκλήτῳ· κατὰ τὸν Feysel ἐννοεῖται ἡ λ. δίκη¹ προτιμώτερη εἶναι ἢ πρότασι τῶν Accame² καὶ Gauthier³ ὅτι ἡ ἐννοούμενη λέξις εἶναι πόλει. Ὁ δεύτερος ἐθεώρησε⁴ ὅτι ἡ ἐκκλητος πόλις εἶναι τρίτη πόλις, ἐνῶ οἱ Accame καὶ Cataldi ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ἀθηνῶν.⁵

1. Feysel, *Rev. Phil.* 19 (1945) 155-156.

2. Accame, *La lega ateniese* 141.

3. Ὁ Gauthier, *Symbola* 168 καὶ 331, ἐστήριξε τὴν πρότασίν του στὸν Αἰσχ. κατὰ Τιμάρχου 89: εἰ μὲν τοῖνον ἦν ὁ ἀγὼν οὐτοσί ἐν πόλει ἐκκλήτῳ, ὑμᾶς ἂν ἔγωγε ἠξίωσα μάρτυράς μοι γενέσθαι, τοὺς ἄριστα εἰδότας, ὅτι ἀληθῆ λέγω.

4. Gauthier, *ἔνθα ἀνωτ.* (σημ. 3), 331.

5. Cataldi, *ASNP* 9 (1979) 11.

b 4 [-?]εἰχισμ[α]· ἡ λέξις τείχισμα ἀπαντὰ κατ' ἔξοχὴν στὸν Θουκυδίδη⁶ δὲν μαρτυρεῖται οὔτε στὸν Ξενοφῶντα οὔτε στοὺς Ἀττικοὺς ρήτορες. Ἐὰν ἀναφέρεται σὲ κτίσμα, τὸ ὁποῖο θὰ κατεσκευάσαν οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ τὴν πολιορκία (βλ. κατωτέρω), εὐσταθοῦν οἱ συμπληρώσεις [ἐπιτ]εἰχισμ[α],⁷ βλ. LSJ⁹ s.v. *φρούριον ἢ ὀχύρωμα οἰκοδομηθὲν ἐπὶ τῶν συνόρων τοῦ ἐχθροῦ ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἡ βάσις στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν κατ' αὐτῆς* (*fort or stronghold on the enemy's frontier*)⁸ καὶ [περιτ]εἰχισμα,⁹ βλ. LSJ⁹ s.v. *τείχος πρὸς περιτείχισιν, πρὸς ἀποκλεισμόν* (*wall of circumvallation, blockading wall*). Ἐὰν τὸ κτίσμα ἦταν τῶν Ναξίων, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῇ ἢ συμπληρωσῇ [ἀντιτ]εἰχισμα,¹⁰ βλ. LSJ⁹ s.v. *τείχισμα ἐγεῖρθὲν ἐναντίον ἄλλου τειχίσματος* (*counter fortification*).

b 7 [- -]ντες καὶ ὁμον[ο - -]· πρβλ. Ξεν. Ἑλλ. 2, 4.43: καὶ ὁμόσαντες ὄρκους ἢ μὴν μὴ μνησικακήσειν, ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ τε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος· βλ. ἐπίσης Θουκ. 8, 75.2: μετὰ δὲ τοῦτο λαμπρῶς ἤδη ἐς δημοκρατίαν βουλόμενοι μεταστῆσαι τὰ ἐν τῇ Σάμῳ ὃ τε Θρασύβουλος ὁ τοῦ Λύκου καὶ Θράσυλος... ὥρκωσαν πάντας τοὺς στρατιώτας τοὺς μεγίστους ὄρκους, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας μάλιστα, ἢ μὴν δημοκρατήσεσθαι τε καὶ ὁμονοήσειν καὶ τὸν πρὸς Πελοποννησίους πόλεμον προθύμως διοίσειν... Λυσ. Ἐπιτ. (2), 63: καὶ γὰρ τοι μεγάλην μὲν ἀντὶ μικρᾶς ἀπέδειξαν τὴν πόλιν, ὁμονοοῦσαν δὲ ἀντὶ στασιαζούσης ἀπέφηναν, τείχη δὲ ἀντὶ τῶν καθηρημένων ἀνέστησαν. Ξεν. Ἀπομν. 4, 4.16: καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Ἑλλάδι νόμος κεῖται τοὺς πολίτας ὁμνύναι ὁμονοήσειν, καὶ πανταχοῦ ὁμνύουσι τὸν ὄρκον τοῦτον. Βλ. ἐπίσης SEG 18, 153.44-46: ὅπως δ' ἂν καὶ ὁμονοοῦντες ἅπαντες Ἀθηναῖοι | ἄμύνωνται τὸν βάρβαρον, τοὺς μὲν μεθεστηκότας τὰ [δ]έκα] ἔτη ἀπιέναι εἰς Σαλαμίνα καὶ μένειν

6. Βλ. E.-A. Bétant, *Lexicon Thucydideum*, II, Genf 1847 (repr. Hildesheim 1969), s.v. τείχισμα.

7. Ἐπιτείχισμα εἶναι ἡ γραφὴ ὄλων τῶν κωδίκων πλὴν τοῦ Β στὸ χωρίον τοῦ Θουκ. 8, 95.6, βλ. τὸ κριτ. υπόμνημα τῆς ἐκδόσεως (edd. H. S. Jones – J. E. Powell). Τὴν γραφὴ εἶχε προκρίνει ὁ Bétant, *Lexicon Thucydideum*, I, s.v. ἐπιτείχισμα· ἐπίσης ὁ S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, III, Oxford 2008, 1028, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὴν πρότασιν τοῦ D. Knoepfler ὅτι ἡ γραφὴ αὐτὴ εἶναι προτιμητέα γιὰ λόγους ἱστορικοὺς καὶ πρέπει νὰ εἰσαχθῇ στὸ κείμενο· βλ. Knoepfler, *Un'amicizia decisamente ingannevole: Tucidide e la critica moderna di fronte al tradimento di Eretria nel 411 a.C.*, στὸν τόμο *Tra mare e continente: l'isola d'Eubea*, (*Contributi di storia antica* 11), C. Bearzot – F. Landucci (eds), Milano 2013, 137-172. Εὐχарιστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴ τὸν καθ. κ. Knoepfler, διότι μοῦ ἔστειλε ἀνάτυπο τοῦ ἄρθρου του συνοδευόμενο ἀπὸ σύντομο, κατατοπιστικὸ κείμενο περὶ τῶν ἀπόψεών του.

Ἡ λέξις ἀπαντὰ καὶ στὸν Ξεν. Ἑλλ. 5, 1.2: Οἱ δ' Ἀθηναῖοι πολιορκούμενοι ὑπ' αὐτῶν, πέμψαντες εἰς Αἴγινα καὶ ὀπλίτας καὶ στρατηγὸν αὐτῶν Πάμφιλον ἐπετείχισαν Αἰγινίταις καὶ ἐπολιόρκουν αὐτοὺς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν δέκα τριήρεσιν. ὁ μέντοι Τελευτίας τυχῶν ἐπὶ τῶν νήσων ποι ἀφιγμένος κατὰ χρημάτων πόρον, ἀκούσας ταῦτα περὶ τοῦ ἐπιτειχισμού, ἐβοήθει τοῖς Αἰγινίταις· καὶ τὸ μὲν ναυτικὸν ἀπήλασε, τὸ δ' ἐπιτείχισμα διεφύλαττεν ὁ Πάμφιλος· βλ. ἐπίσης [Δημ.] *κατὰ Θεοκρ.* (58) 67: ... Ἀριστοκράτης ὁ Σκελίου... πολλὰ καὶ καλὰ διαπραξάμενος ἔργα πολεμοῦς τῆς πόλεως Λακεδαιμονίοις, κατασκάψας τὴν Ἡετιώνειαν, εἰς ἣν Λακεδαιμονίους ἔμελλον οἱ περὶ Κριτίαν ὑποδέχεσθαι, καθεῖλε μὲν τὸ ἐπιτείχισμα, κατήγαγε δὲ τὸν δῆμον... πρβλ. Δημ. *περὶ Χερρον.* (8) 66.

8. Πρβλ. καὶ τὸ ρῆμα ἐπιτειχίζω.

9. Πρβλ. Θουκ. 3, 25.1: ...καὶ πλεύσας (sc. Σάλαθος) ἐς Πύρραν καὶ ἐξ αὐτῆς πεζῆ κατὰ χαράδραν τινά, ἢ ὑπερβατὸν ἦν τὸ περιτείχισμα διαλαθὼν ἐσέρχεται ἐς τὴν Μυτιλήνην... (πρβλ. 3, 18.4: περιτειχίζουσι (sc. Ἀθηναῖοι) τὴν Μυτιλήνην ἐν κύκλῳ ἀπλῶ τείχει).

10. Πρβλ. Θουκ. 2, 77: ...οἱ Πελοποννήσιοι, ὡς αἱ μηχαναὶ οὐδὲν ὠφέλουν καὶ τῷ χῶματι τὸ ἀντιτείχισμα ἐγίγνετο, ...πρὸς τὴν περιτείχισιν παρεσκευάζοντο.

αὐτοῦ...¹¹ Ακολούθως προτείνω τὴν συμπλήρωση [ὄρκους ἢ μὴν μὴ μνησικακήσειν ὁμόσα]ντες καὶ ὁμον[οοῦντες πολιτεύεσθαι].¹²

c 2 ΔΙ[.4.]ΟΣΗΛΘΕ[- -]· πιθανὴ εἶναι ἡ συμπλήρωση Δι[ότιμ]ος ἤλθε[- -]· τὸν ἐκ τῆς συμπληρώσεως Διότιμον ταυτίζω μὲ τὸν ὁμώνυμό του στρατηγὸ τῶν ἐτῶν 390/89, 388/7 καὶ 387/6, βλ. Kirchner, *PA* 4370 καὶ Davies, *APF* σελ. 162-163.¹³ Ἴσως ἦταν συστράτηγος ἢ ὑπὸ τὸν Χαβρία (τριήραρχος, ταξίαρχος ἢ εἴ τι ἄλλο) τὸ ἔτος τῆς ναυμαχίας τῆς Νάξου (376), ὅπως ἐμμέσως προκύπτει ἀπὸ τὴν τιμητικὴ ἐπιγραφή *Agora* XVIII 148, ὅπου ἀναγράφεται ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν (νεῶν) στὴν Σύρο (C): Δι[ό]τιμος καὶ οἱ στρατιῶται [οἱ] | ἐ[ν Σ]ύρωι οἱ ἐπὶ τῶν νεῶν. Ἐὰν ἡ προτεινόμενη ταύτισις εὐσταθῆ, ὁ Διότιμος εἶχε καίρια συμμετοχὴ¹⁴ στὴν πολιορκία τῆς Νάξου ἢ καὶ στὴν ναυμαχία.

c 4 [τὰς διαλλ]αγὰς· πρβλ. *IG* II² 10.8: [ὄ]τε αἱ διαλλαγαὶ ἐγένοντο· *HOPOS* 17-21 (2004-2009) 32-33, στίχ. 7-9:¹⁵ ἀναγρ[ά]ψαι δὲ τὸ ψήφισμα καὶ τὰς διαλλ[α]γὰς [ἄ]ς ἐψηφίσαντο οἱ σύμμαχοι τοῖς Παρί[ο]ις. Καὶ στὰ δύο χωρία ἡ λέξις σημαίνει *συμφιλίωσις* (*reconciliation*, *LSJ*⁹ s.v.).

τὰς ἐκε[χειρίας] ἐπρότεινε ὁ Köhler, ἀλλὰ ἡ λ. στὸν πληθυντικὸ ἀπαντᾷ κυριώτατα στοὺς συγγραφεῖς τῶν ὑστέρων χρόνων. Πιθανώτερες θεωρῶ τὶς συμπληρώσεις τὰς ἐκε[ῖ], πρβλ. Θουκ. 6, 76.2: τὰς μὲν ἐκεῖ (sc. ἐν Σικελίᾳ) πόλεις ἀναστάτους ποιεῖν, ἢ τὰς ἐκε[ίνων]· ὑπὸ τὸ ἐπίρρημα νοεῖται ἡ Νάξος καὶ ὑπὸ τὴν ἀντωνυμία οἱ Νάξιοι.

c 7 κατεγνώσθαι· πρβλ. *IG* II² 111.33-36: καὶ τὸς φίλος τὸς Ἀθηναίων, ὃς κατήγαγεν ὁ δῆμος, τὸς μὲν ἀπέκτειναν, τῶν | δὲ θάνατον κατέγνωσαν καὶ τὰς ὁ[σ]ίας ἐδήμευσαν παρὰ | τὸς ὄρκος καὶ τὰς συνθήκας..., βλ. καὶ τὸν στίχ. 38· ἐπίσης *IG* II³ 1, 399 (II² 125).13-14. Ξεν. Ἑλλ. 7, 3.7: ἀλλὰ ὅποτε πρῶτον ἐδυνάσθητε ἐτιμωρήσασθε, νομίζοντες τῶν τε περιφανῶς ἀνοσίων καὶ τῶν φανερῶς προδοτῶν καὶ τυραννεῖν ἐπιχειρούντων ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων θάνατον κατεγνώσθαι. Ἄνδοκ. *περὶ τῶν μυστ.* 106: οἱ γὰρ πατέρες οἱ ὑμέτεροι... νικήσαντες μαχόμενοι τοὺς τυράννους ἐπὶ Παλληνίῳ... κατελθόντες εἰς τὴν πατρίδα τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τῶν δὲ φυγὴν κατέγνωσαν, τοὺς δὲ μένειν ἐν τῇ πόλει ἐάσαντες ἠτίμωσαν· πρβλ. Θουκ. 3, 81.2 καὶ 4, 74.3.

Δὲν εἶναι ὑπολογισμὸς τὸ μήκος τῶν στίχων τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ ἐὰν ὑπάρχη ἄμεση συνέχεια νοήματος μεταξὺ τῶν στίχων 7 καὶ 8, φαίνεται πιθανώτερο τὸ ἀπαρέμφατο κατεγνώσθαι νὰ εἶχε ὑποκείμενο τὴν λ. [φυγὴν].

11. Βλ. ἀκόμη τὴν ἐπιγραφή τῶν *διαλύσεων* τῆς Μυτιλήνης *IG* XII 2, 6· A. J. Heisserer – R. Hodot, *ZPE* 68 (1986) 106-119 (Rhodes – Osborne, *GHI* 86).28-30: [- ἐν τα]ῖς διαλυσίεσσι ταῖς ὁ βασιλεὺς ἐπέκρινε | [- -]αὶ ἐμμένεοισι πάντες, καὶ οἰκήσοισι τὰμ πό[λιν] καὶ τὰγ χώραν ὁ]μονόεντες πρὸς ἀλλάλοισι... ἐπίσης Heisserer – Hodot, *ZPE* 68 (1986) 106-119 (Rhodes – Osborne, *GHI* 85), στίχ. 2-4: ...ὡς κεν οἱ πόλιται οἴκει[εν] τὰμ πό[λιν] ἐν δαμοκρασίᾳ τὸμ πάντα χρόνον [ἔχον]τες πρὸς ἀλλάλοισι ὡς εὐνώτατα.... (Ἐκ παραδρομῆς στὸ κείμενο τῶν *GHI* 85, στίχ. 3 ἔχει τυπωθῆ δαμοκρατία).

12. Πιθανὴ εἶναι καὶ ἡ συμπλήρωσις [τοῖς ὄρκοις ἐμμένο]ντες καὶ ὁμον[οοῦντες οἰκεῖν (τὴν πόλιν)]· γὰρ τὴν συμπλήρωσις [οἰκεῖν] βλ. τὸν στίχ. 11.

13. Πολυαίν. *Στρατηγ.* 5, 22, 1 καὶ 2, πρβλ. 3, 11, 3.4.

14. Ἐὰν ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, τὰ δύο γράμματα στὸν ἀμέσως προηγούμενο στίχο (c 1) θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι τὰ ἀρχικὰ τῶν λέξεων φρουρά(-), φρουρο(-) ἢ εἴ τι ἄλλο τῆς αὐτῆς ρίζας.

15. Τὸ παρατιθέμενο κείμενο ἐλήφθη ἀπὸ τὴν τελευταία ἐκδοσι τῆς ἐπιγραφῆς, βλ. C. V. Crowther – Ἄ. Π. Ματθαίου, *Συνθήκη Ἀθηναίων καὶ Παρίων*, *HOPOS* 17-21 (2004-2009) 31-38, ὅπου καὶ βιβλιογραφία (σελ. 32).

c 8 [ἀ]γωγίμους· πρβλ. Ξεν. Έλλ. 7, 3.11: πρὸς δὲ τούτοις ἀναμνήσθητε ὅτι καὶ ἐψηφίσασθε δῆπου τοὺς φυγάδας ἀγωγίμους εἶναι ἐκ πασῶν τῶν συμμαχίδων· Δημ. κατ' Ἀριστ. (23) 34-35: γράφας γὰρ ἕάν τις ἀποκτείνῃ Χαρίδημον, ἀγωγίμος ἔστω φησὶν ἴπανταχόθεν. τί λέγεις; τῶν νόμων οὐδὲ τοὺς ἐαλωκότας διδόντων ἀπάγειν πλὴν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, σὺ γράφεις ἄνευ κρίσεως τιν' ἀγωγίμον ἐκ τῆς συμμαχίδος πάσης; πρβλ. αὐτόθι 16-17.¹⁶

c 9, 11 Δὲν προκύπτει γιὰ ποιὸν λόγο ἀναφέρονται οἱ Θηραῖοι καὶ ἡ Θήρα δεδομένου ὅτι στὸ ὑπόλοιπο σωζόμενο κείμενο τοῦ θραύσματος πιθανώτατα διαλαμβάνονται τὰ τῶν *διαλλαγῶν* μεταξὺ ἀντιπάλων μερίδων καὶ περὶ καταδικασθέντων σὲ ἐξορία. Ἴσως συμβάλλει στὴν ἐξήγηση τῆς μνείας τους τὸ ἐπίθετο [ἀ]γωγίμους. Ὡς ὑπόθεσιν ἐργασίας διερωτώμαι μήπως πρόκειται περὶ Ναξίων ὀλιγαρχικῶν καταδικασθέντων (εἰς *φυγὴν*;) οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταφύγει στὴν Θήρα.

Τέλος εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι στὸ σωζόμενο τμήμα τοῦ θραύσματος c ἐλλείπουν τὰ περὶ ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος σὲ στήλη καὶ τῆς ιδρύσεώς της. Εἶναι πιθανὸν ὅτι στὸ θραῦσμα ἀνεγράφετο ἢ περιείχετο καὶ προσθήκη (*tider*).

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἡ χρονολόγησις. Ὁ Kirchner ἐθεώρησε ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀφορᾶ σὲ *σύμβολα* μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ναξίων καὶ τὴν χρονολόγησε πρὸ τοῦ 353/2.¹⁷ Περὶ τὸ 360 τὴν ἐτοποθέτησε ὁ Szanto (*AM* 16, 1891, 42-45). Τὰ ἔτη περὶ τὸ 350 προέκριναν οἱ Bengtson (*StV* II 321) καὶ ὁ Gauthier,¹⁸ ἐνῶ πρὸς τὸ ἔτος τοῦ ψηφίσματος *IG* II² 111 περὶ τῶν Ἰουλιητῶν (363/2) ἐκλίνε ὁ Dreher.¹⁹ Ὁ Wilhelm (παρὰ Kirchner) θεώρησε πιθανὸν ὅτι οἱ Νάξιοι, ὅπως καὶ οἱ Κεῖοι, ἀπεστάτησαν τὸ 363/2 ἀπὸ τὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ ὅτι τοὺς ἐπανάφερε ὁ Χαβρίας. Τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὴν συμμαχία εὐνοεῖ καὶ ὁ Cataldi, τὴν ὁποία ἐτοποθέτησε στὸ ἔτος 376 κατὰ τὴν ναυτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Χαβρίου ἢ στὸ 364/3, ἔτος τῆς ἀποστασίας τῆς Κέω.

Πάντως τὸ ὄνομα τῶν Ναξίων δὲν ἐμφανίζεται στὸν κατάλογο τῶν συμμάχων τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (*IG* II² 43). Τὴν συμμετοχὴ τους θεωρεῖ ἀβέβαιη ὁ Cargill,²⁰ ἐνῶ ὑπάρχει διάστασις μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ἐὰν οἱ Νάξιοι εἶχαν συμμετάσχει στὴν συμμαχία.²¹ Συνεπάγεται ὅτι καὶ ἡ ἀποστασία ὡς ἐξαρτώμενη ἀπὸ τὴν ἀβέβαιη συμμετοχὴ τῆς Νάξου εἶναι καὶ αὐτὴ ἀμφίβολη.

16. Βλ. ἀκόμη τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Χίους, *Syll.*³ 283.13: τῶν δὲ προδόντων | τοῖς βαρβάροις τὴν πόλιν ὅσοι μὲν ἂν προεξέλθωσιν φεόγειν | αὐτοὺς ἐξ ἀπασῶν τῶν πόλεων τῶν τῆς εἰρήνης κοινωνου|σῶν καὶ εἶναι ἀγωγίμους κατὰ τὸ δόγμα τὸ τῶν Ἑλλήνων· ἐπίσης τὴν ἐπιγραφή περὶ τῶν τυράννων τῆς Ἐρέσου (*IG* XII 2, 526 C), βλ. A. J. Heisserer, *Alexander and the Greeks*, Norman 1980, 42, Gb. 22-28: αἱ μὲν κατὰ τῶν φυγά|δων κρίσεις αἱ κριθε[τῆ]σαι ὑπὸ Ἀλεξάνδρου | κύριαι ἔστωσαν καὶ | [ῶ]ν κατέγνω φυγὴν φε[υ]γ[έ]τωσαμ μὲν, ἀγωγίμο[ι] | δὲ μὴ ἔστωσαν.

17. Βλ. τὸν τίτλο τοῦ λήμματος: «Σύμβολα inter Athenienses et Naxios facta»· ἐπίσης τὴν ἔνδειξη τῆς χρονολογήσεως «ante a. 353/2». Στὰ σχόλια ὁ Kirchner σημειώνει σχετικῶς: «Naxios a. 364/3 sicut Ceos (*IG* II² 111) defecisse et a Chabria rursus in dicionem redactos esse probabile est. Wilhelm.»

18. Gauthier, *Symbola* 168: «... La datation la plus tardive (vers 350: rétablissement de bonnes relations entre Athènes et les cités qui lui sont restées fidèles pendant le guerre des alliés) semble le plus conforme aux indications tirées de la graphie comme au contenu probable de la convention.» βλ. καὶ τὴν σελ. 331.

19. Dreher, *Hegemon und Symmachoi*, 137.

20. Cargill, *The Second Athenian League*, 37-38 καὶ τὴν σημ. 34.

21. Τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία παρέχει ὁ Dreher, *Hegemon und Symmachoi*, 137-8 σημ. 130.

Τὰ σωζόμενα στὸ θραύσμα *a* καθιστοῦν ἀσφαλῆς ὅτι στὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ψηφίσματος διαλαμβάνονται τὰ περὶ *συστάσεως συμβόλων* μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Νάξου καὶ καθορίζονται οἱ δικαστικὲς διαδικασίαι γιὰ τὴν ἐπίλυση διαφορῶν μεταξὺ πολιτῶν τῶν δύο πόλεων, πρβλ. τὶς συνθήκες *συμβόλων* πρὸς τοὺς Τροιζηνίους *IG II² 46*, πρὸς τοὺς Στυμφαλίους *IG II² 144* καὶ πρὸς μίαν Κρητικὴν πόλιν, ἴσως τὴν Κυδωνία.²²

Τὰ θραύσματα *b* καὶ *c* ὑποδεικνύουν ὅτι τὸ περιεχόμενό τους ἦταν διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ *a*. Ἡ λέξις [τ]εῖχισμ[α] ἢ, κάποιον ἀπὸ τὰ σύνθετά του ([ἐπι|τ]εῖχισμα, [περι|τ]εῖχισμα ἢ καὶ [ἀντι|τ]εῖχισμα) λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν σωζομένων στοὺς ὑπολοίπους στίχους τοῦ θρ. *b* συνιστᾷ ἰσχυρὴ ἔνδειξη πολιορκίας, ἐνῶ οἱ λέξεις ὁμον[ο - -] (*b* 7), πρὸς ἀλλήλ[ους] (*b* 10), οἰκεῖν (*b* 11), [διαλλ]αγᾶς (*c* 4), κατεγνώσθαι (*c* 7), [ἀ]γωγίμους (*c* 8), ὑποδεικνύουν *λῦσιν* ἢ καταστολὴ ἐμφυλίου διαμάχης καὶ ἐπιβολὴ ποινικῶν μέτρων. Ὁ Διόδωρος διηγεῖται ὅτι ὁ Χαβρίας πολιορκήσῃ τὴν Νάξον πρὸ τῆς ναυμαχίας (15, 34.3-6): Μετὰ δὲ ταῦτα Χαβρίας μὲν ὁ τῶν Ἀθηναίων ναύαρχος μετὰ τοῦ στόλου παντὸς πλεύσας ἐπὶ τὴν Νάξον συνεστήσατο πολιορκίαν. Προσαγαγὼν δὲ τοῖς τείχεσι μηχανάς, καὶ διὰ τούτων σαλεύσας τὰ τείχη, σπουδὴν εἰσεφέρετο βίᾳ κρατῆσαι τῆς πόλεως. ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Πόλλις ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος κατέπλευσε βοηθήσων τοῖς Ναξίοις. γενομένης δὲ φιλοτιμίας ἀμφοτέροι συγκατέβησαν εἰς ναυμαχίαν καὶ τὰς ναῦς διατάξαντες ἐπέπλεον ἀλλήλοις. Πρβλ. *Σχόλ.* εἰς Αἴλ. Ἀριστ. *Παναθ.* 173, 6 (ἔκδ. Dindorf): σύν ναυσὶ πολιορκῶν Νάξον Χαβρίας, Λακεδαιμονίων οὔσαν σύμμαχον. ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι μετὰ πλήθους νεῶν παρεγένοντο, συμβαλὼν αὐτοῖς μετὰ Νάξου καὶ Πάρου, κατέδυσσε μὲν τέσσαρας πρὸς ταῖς εἴκοσι ναῦς, τὰς δὲ λοιπὰς εἰς φυγὴν ἔτρεψε, δύο δὲ αὐτάνδρους λαβὼν ἀγαγὼν Ἀθήναζε τοὺς ἐν αὐταῖς πέπρακεν.

Ἀπὸ τὸ ψηφίσμα συνάγεται ὅτι στὴν Νάξον εἶχε ἐκραγῆ ἐμφύλιος διαμάχη μεταξὺ ἀντιπάλων πολιτικῶν μερίδων, ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐπεκράτησαν, ἔθεσαν ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους τὸ νησί καὶ συμφώνως πρὸς τὰ σχόλια εἰς Αἴλ. Ἀριστ. *Παναθ.* (βλ. ἀνωτ.) ἔγιναν σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων. Τοὺς δημοκρατικοὺς ὑπεστήριζαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐξηγεῖται ἔτσι καὶ ἡ πολιορκία τῆς πόλεως τῆς Νάξου ἀπὸ τὸν Χαβρία (Διόδ. *Σικ. καὶ σχόλ.* εἰς Αἴλ. Ἀριστ. *Παναθ.*), γιὰ τὴν ὁποία ἦταν ἀναγκαῖο τὸ [-?|τ]εῖχισμα.²³ Μετὰ τὴν νικηφόρον ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ναυμαχία θὰ ἔληξε καὶ ἡ πολιορκία τῆς πόλεως εἴτε κατόπιν ἀλώσεως εἴτε κατόπιν παραδόσεως τῶν Ναξίων στοὺς Ἀθηναίους. Μετὰ τὴν λύση τῆς πολιορκίας ἐπετεύχθησαν διὰ τῶν Ἀθηναίων *διαλλαγαι* μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων μερίδων τῆς πόλεως, ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν.²⁴

Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ψηφίσματος, τὸ ὁποῖο χρονολογῶ στὸ 376 (ἔτος τῆς ναυμαχίας τῆς Νάξου) ἢ ἀμέσως μετὰ, καθόρισαν τοὺς ὅρους συμβιώσεως μεταξὺ τῶν δύο μερίδων (*b* 5-11), καὶ τὸ μέλλον ὅσον κατεδικάσθησαν, –τῶν ἐπὶ κεφαλῆς ὀλιγαρχικῶν ἢ πάντως πρωταίων τῆς

22. Βλ. *Agora XVI 51*· πρώτη ἔκδ. W. G. Woodhead, *Hesperia* 26 (1957) 86, σελ. 229- 231 (Bengtson, *StV II* 296).

23. Συζήτησα ἀνωτ. τὶς συμπληρώσεις [ἐπι|τ]εῖχισμα, [περι|τ]εῖχισμα ἢ καὶ [ἀντι|τ]εῖχισμα.

24. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὀλίγα ἔτη ἀργότερα (372) ἐξεργάγη καὶ στὴν γειτονικὴ Πάρο ἐμφύλιος διαμάχη, γιὰ τὴν λύση τῆς ὁποίας παρενέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοί τους. Γιὰ τὸ ὅτι οἱ *διαλλαγαι* ἀφοροῦσαν σὲ διαμάχη μεταξὺ ἀντιπάλων μερίδων Παρίων, βλ. *HOPOS* 17-21 (2004-2009) 36-37.

ὀλιγαρχικῆς κινήσεως,²⁵ πιθανῶς εἰς φυγὴν (c 5-8)· ἐπίσης ἐθέσπισαν καὶ *σύμβολα* (a) γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν πολιτῶν.

Τέλος, δὲν μπορῶ νὰ ἀποκλείσω ὅτι τὸ θραῦσμα a πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξὺ τῶν b καὶ c.²⁶ Μὲ τὴν προτεινόμενη σειρὰ τὰ ἀναφερόμενα στὰ *σύμβολα* (θρ. a) ἀκολουθοῦν τὰ τῆς ὁμοιοίας καὶ συμβιώσεως τῶν πολιτῶν (θρ. b) καὶ προηγούνται τῶν διατάξεων περὶ τῶν καταδικασθέντων (c 5-8).

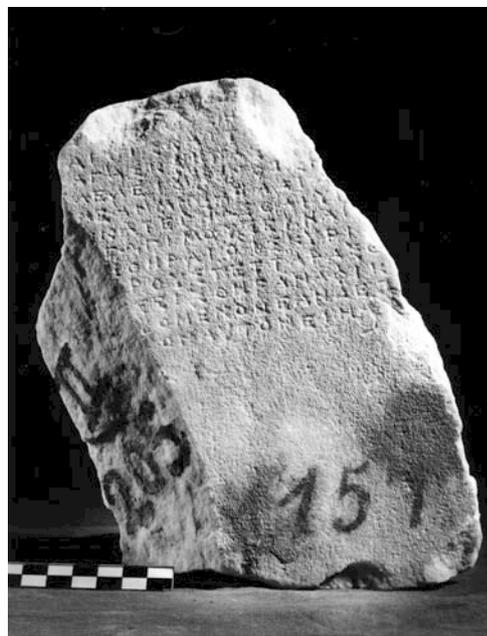
Εἰκ. 1. Τὸ θραῦσμα a (EM 7014) τοῦ ψηφίσματος IG II² 179. (Φωτ. EM)

25. Βλ. τὸ ψηφίσμα περὶ τῶν *πραγμάτων* τῶν Ἰουλιητῶν IG II² 111. Οἱ στίχ. 27-28, 41-42 ἀναφέρονται στοὺς ὀλιγαρχικοὺς Ἰουλιήτες, οἱ ὅποιοι ἐστράφησαν ἐναντίον τῶν Κείων καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, ἀκύρωσαν τὶς συνθήκες πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀνέτρεψαν τὸ δημοκρατικὸ καθεστῶς στὴν Ἰουλίδα καὶ ἐφόνευσαν ἢ κατεδίκαναν σὲ θάνατο καὶ ἐδήμευσαν τὶς περιουσίες τῶν φιλαθηναίων Ἰουλιητῶν.

26. Ἐνδειξη, –ὄχι ἀπόδειξη–, πρὸς τοῦτο συνιστᾷ καὶ τὸ (ἀκέραιο) πάχος τῶν δύο θραυσμάτων· τοῦ b εἶναι 0,12 μ., ἐνῶ τοῦ a 0,13 μ.

Εικ. 2. Τὸ θραύσμα *b* (EM 7121). (Φωτ. EM)

Εικ. 3. Τὸ θραύσμα *c* (EM 7204). (Φωτ. EM)